

LÜTFİ ŞEYBAN

ENDÜLÜS

İSLAM MEDENİYETİ

GELENEKSEL DÜNYANIN EŞSİZ BİLEŞİMİ

LÜTFİ ŞEYBAN

1966 yılında Sakarya’da doğdu. İlköğrenimin ardından dört yıl süren klasik medrese sisteminde ileri düzeyde Arapça ve Kur’ân-ı Kerim eğitimi aldı. Adapazarı İmam Hatip Lisesinde aldığı yedi yıllık eğitimi çağdaş fikir kitapları ve sosyal bilim okumalarıyla destekledi, temel düzeyde Fransızca ve İngilizce öğrendi.

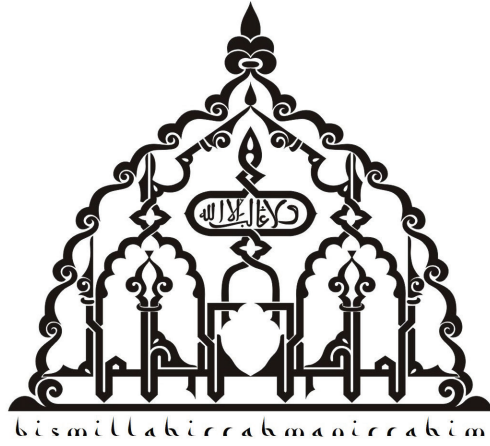
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde İslam Tarihi ve Sanatları lisans programını tamamladı. Bu süreçte kaynak eserleri Arapça orijinalinden okudu, ayrıca özel bir İslami ilimler merkezinde üç yıl süren eğitime özellikle İslam Hukuku ve İslam Tarihi alanlarında derinleşti.

Yüksek lisansını Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümünde, “Abbasîlerin Toplumsal Hayatı ve Kadın” başlıklı teziyle; doktorasını İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünde, “Endülüs’te Müslüman-Hristiyan İlişkileri (Reconquista, 1085-1238)” adlı teziyle tamamladı. Akademik hayatı boyunca sosyal bilimler, tarih ve klasik metinler okumayı sürdürdü.

Kariyerine Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümünde araştırma görevlisi olarak başladı (Ocak 1996). 2002’de tarih doktoru, 2010’da doçent, 2015’te profesör ünvanı aldı. 2004-2012 yılları arasında Sanat Tarihi Bölümünde lisans ve yüksek lisans düzeyinde dersler verdi, saha araştırmaları yürüttü ve idarecilik yaptı.

Uzmanlık alanı, Endülüs ve Ortaçağ İslam-Türk-Akdeniz tarihi ve medeniyetidir. Bu alanlarda yayımlanmış çok sayıda bilimsel çalışması bulunmaktadır. Sakarya’nın tarihine ilişkin "Sakarya Osmanlı Kitabeleri" ve "Kırkpınar Osmanlı Kabristanı Restorasyon Projesi" gibi iki kültürel çalışmaya da öncülük etti.

2015 ve 2016 yıllarında “Balkan Ülkelerindeki Osmanlı Türk Mirasını Yerinde Öğrenme Projesi”ni yedi ülkede gerçekleştirdi. İspanya başta olmak üzere çeşitli Avrupa, Balkan ve Karadeniz ülkelerinde akademik faaliyetlerde bulundu. Hâlen tarih, fikir ve sosyal bilim alanlarında okuma ve telif çalışmalarını sürdürmektedir. İleri düzeyde klasik-modern Arapça, iyi derecede İngilizce ve İspanyolca, temel düzeyde Fransızca, İtalyanca ve Rusça bilmektedir.

“Sonunda Allah onlara hem [zafer, ganimet, adalet, saadet, muhabbet gibi] dünya nimetlerini hem de bunlardan çok daha güzel ahiret nimetlerini (ebedî saadeti) lütfetti. Allah imanda samimi, cihadda sebatkâr olanları sever. [Ey müminler,] Kâfirlere boyun eğerseniz, onlar sizi eski şirk (oligarşi) dinine döndürürler ve böylece siz de hüsrana (adaletsizliğe) mahkûm olursunuz. Hayır, sakın onlardan medet ummayın! Sizin gerçek koruyucunuz, efendiniz, yâr ve yardımcınız yalnızca Allah’tır. Zaten gerçek yardımcı da O’dur.”

Kur’ân-ı Kerim, 3/148-150

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
-------------	----

I. ENDÜLÜS

TANIMI VE ANLAMI.....	13
ADI VE COĞRAFYASI	15
SİYASİ VE SOSYOKÜLTÜREL DÖNEMLERİ.....	17
ANLAM VE ÖNEMİ.....	19
TARİHİ TEMEL ÖZELLİKLERİ	25
BUGÜN ENDÜLÜS İÇİN YAPILABİLECEKLER.....	27

II. SİYASİ TARİH

FETİH, CİHAT VE RECONQUISTA	29
FETİH ÇAĞINDA İSPANYA VE AVRUPA ORTAÇAĞLARI	31
İSPANYA VEYA VANDALUCIA'NIN FETHİ VE ENDÜLÜS OLMASI.....	40
VALİLER DÖNEMİ: AVRUPA İÇLERİNE İLERLEYEN FETİH HAREKETİ	48
EMEVLER DÖNEMİ: DÜNYANIN BÜYÜK DEVLETLERİNDEN BİRİSİ ENDÜLÜS.....	54
III. ABDURRAHMAN: TOPLUMSAL ZİRVE ÇAĞLARI (912-961)	60
II. HAKEM: BİLGELİK ÇAĞI (961-976).....	64
HÂCİB MANSÜR İBN EBÜ ÂMİR DÖNEMİ: BÜYÜK GÜCÜN SON ÜSTÜNLÜK ÇAĞI	68
MÜLÜKU'T-TAVAİF DÖNEMİ: RECONQUISTA VE AVRUPA'DA MÜSLÜMAN ÜSTÜNLÜĞÜNÜN SONU	109
TULEYTULA ŞEHRİNİN KAYBI (1085): RECONQUISTA VE HAÇLI SİYASETİNİN İLK BÜYÜK BAŞARISI	115
MENÛRKA ADASINDA REİS EBÜ OSMAN SAİD: TEK BAŞINA KÜÇÜK BİR DEVLET	118
MAĞRİBİ MURABITLAR: RECONQUISTA'YI GECİKTİREN BÜYÜK CİHAT HAREKÂTI	124
YUSUF B. TAŞFİN: ENDÜLÜS'ÜN ÖMRÜNE ÖMÜR KATAN BİR LİDER (1085-1109)*	130
MAĞRİBİ MUVAHHİDLER: SON BÜYÜK MÜDAFAA VE RECONQUISTA'NIN KESİN ZAFERİ	135

GIRNATA SULTANLIĞI (NASRÎLER/AHMERÎLER): KATOLİK KRALLARA BAĞIMLI KÜÇÜK ENDÜLÜS DEVLETİ	143
KURTUBA ŞEHRİNİN KAYBI (1236): AVRUPA'DA İSLAM	
MEDENİYETİNİN SONU	147
GIRNATA ŞEHRİNİN KAYBI (1492):	
AVRUPA'DA MÜSLÜMAN TOPLUMUNUN SONU	150
İSTIRAP ÇAĞI (1492-1614): HRİSTİYANLAŞTIRMA, SÜRGÜNLER, ENGİZİSYON VE KATLIAMLAR	157
SON UMUTLARIN TÜKENİŞİ: ENDÜLÜSLÜLERİN OSMANLILARDAN YARDIM ALMA ÇABALARI	166
KULOĞULLARI VE ENDÜLÜS MUHACİRLERİ: KUZAY AFİRKA VE BATI AKDENİZ'DE OSMANLI HÂKİMİYETİ*	169
ENDÜLÜS TOPLUMUNU RAKİP VEYA DÜŞMANLARI KARŞISINDA ZAYIFLATARAK GERİLETEN ETKENLER	178

III. TOPLUMSAL YAPI

ENDÜLÜS'ÜN AYIRICI NİTELİKLERİ: İDARİ, SOSYAL, İKTİSADİ, TİCARİ HAYATI; HRİSTİYAN MİLLETLERE ETKİLERİ	197
ENDÜLÜS'ÜN VE ENDÜLÜSLÜLERİN AYIRICI NİTELİKLERİ	199
SİYASİ-İDARİ YAPI: SEKİZ ASRIN İSTİKRARSIZ ALANI	211
CONVIVENCIA: İSLAM HÂKİMİYETİYLE GERÇEKLEŞEN TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM	218
GÜNDELİK HAYAT: ÖZGÜN HAYAT TARZI VE ENDÜLÜSLÜLÜK BİLİNCİ	240
İKTİSADİ HAYAT: ÇAĞIN MÜREFFEH TOPLUMU VE HRİSTİYAN TOPLULUKLARA ETKİLERİ	263
MİRAS ALINAN YOKLUK VE YOKSULLUK, İÇ-DİŞ SAVAŞLAR, AFETLER, AŞIRI VERGİLER, ORANTISIZ HARAÇ VE GANİMET KAYIPLARI BAĞLAMINDA ENDÜLÜS İKTİSADİ HAYATI	282
İSLAM HÂKİMİYETİ ALTINDA YAŞANAN CONVIVENCIA ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER	314

IV. TOPLUMSAL KÜLTÜR

BİLİMSEL-KÜLTÜREL HAYAT: ÇAĞIN YÜKSEK KÜLTÜRÜNÜ ÜRETEEN TOPLUM VE HRİSTİYAN MİLLETLERE ETKİLERİ	327
ENDÜLÜS KÜLTÜRÜNE GENEL BAKIŞ	329
DİL-EDEBİYAT VE EĞİTİM ALANINDAKİ GELİŞMELER VE ETKİLERİ	333
TIP ALANINDAKİ GELİŞMELER VE ETKİLERİ	342
II. HAKEM DÖNEMİNDE BİLİM-KÜLTÜR-SANAT ALANINDAKİ GELİŞMELER VE ETKİLERİ	348
ENDÜLÜS-İSLAM DÜNYASINDAKİ İLMÎ ÇALIŞMALAR, İCATLAR VE AVRUPA'YA ETKİLERİ	355

TERCÜME HAREKETİYLE GERÇEKLEŞEN ETKİLER.....	371
ENDÜLÜS'E GELEN HRİSTİYAN ÖĞRENCİLER VASITASIYLA GERÇEKLEŞEN ETKİLER	375
ÖNEMLİ ENDÜLÜSLÜ BİLGİNLERDEN BAZILARI	380
İDEAL MEDENİYETİN NUMUNESİ ENDÜLÜS (DEĞERLENDİRMELER).....	401

V. ŞEHİR, MİMARİ VE SANAT

ENDÜLÜS SANATI, MİMARİSİ VE ŞEHİR YAPISI.....	409
İSLAM-ENDÜLÜS SANATI, MİMARİSİ VE FELSEFESİ.....	411
MİMARİ: İNANCIN ESTETİĞİ VE ZARAFETİ.....	416
SİVİL MİMARİ VE ŞEHİR YAPISI: İLİM VE ZEKÂNIN ÜMRANA DÖNÜŞMESİ	434
KURTUBA ŞEHRİNİN HİDROLİK SİSTEMİ VE BAHÇE SULAMA TEKNİKLERİ.....	450
SANAT: İNANCIN BÜYÜLEYİCİ GÜZELLİĞİ	475
İSPANYA'DA ENDÜLÜS MİRASINA YAKLAŞIMLAR	486
MİMARİ VE SANAT ÜZERİNE DEĞERLENDİRME	500

VI. SONUÇ

SORU VE CEVAPLAR	505
BİBLİYOGRAFYA	543
EK: ENDÜLÜS YER ADLARI LİSTESİ.....	581

Elhamrâ duvar süslemelerinden bir kesit.

ÖNSÖZ

Elinizdeki bu kitap, 2014'teki ilk baskının genişletilmiş ve gözden geçirilmiş tekrar baskısıdır. Ancak ona göre daha fazla bilgi ve değerlendirme içermekte olup aynı zamanda metnin tamamı da titizlikle gözden geçirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma hem bilimsel açıdan daha özgün hem de düşünsel açıdan daha doyurucu durumdadır.

Bu çalışmanın temel amacı, tarihte sekiz asır boyunca Müslümanların güzide bir yurdu olmuş Endülüs'ün anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Zira Endülüs'te dünya çapında bağımsız güçlü bir devletin oluşması (756-1031), Emevî hanedanı üyesi devlet adamlarının âlimlerle iş birliği içinde çalışmaları sayesinde mümkün olmuştur. İspanya'yı Endülüs yapan, başta Emevîler olmak üzere adaletle hükmeden hükümdarları ile üretken âlimleri ve bilgeleridir. Özellikle üç Abdurrahman (I-II-III), II. Hakem ve Hâcib Mansûr çok mühimdir.

Gerçekte iman, cihat ve ilim temelli İslam medeniyetinin doğal bir üyesi konumunda bulunan Endülüs'te toplumu ileriye taşıyan dinamik havâs tabakayı, yöneticiler (ümera) ile birlikte âlimler oluşturuyordu. Endülüs denilince ilk akla gelen, iman ve cihadı şekillendiren ilim ve âlimlerdir. Muhammed el-Kurtubî, Bakî b. Mahled, Mesleme el-Mecrîtî, İbn Hazm, İbn Rüşd, İbn Bâcce, İbn Tufeyl, ez-Zehrâvî ve İbn Meymûn gibi isimler, Endülüs'ün aydınlık yüzünü temsil etmektedir. Endülüs toplumu sekiz asra yayılan tarihinde (711-1492), insanlığa pek çok kazanım sunmuştur. Bu eşsiz tecrübe bugün "Endülüs medeniyeti" olarak anılmaktadır. Maşrik-Mağrib-Akdeniz-İberya-Avrupa kültürlerinin İslam potasında eritilmiş eşsiz bir terkibi olan bu tarihî deneyim, medeniyet

tarihinde etkileyici izler bırakmış birkaç mühim hikâyeden biridir. Bu hikâyenin yazılmasında öncü kesim, hiç şüphesiz siyasetçileri de yönlendiren âlimlerdi.

Peki, Endülüste bu tabloyu günümüz Türk ve diğer Müslüman ülkelere uyarlırsak hangi sonuca ulaşırız? Bugünün dünyası, ne yazık ki Endülüste hikâyesini sona erdiren Hristiyan-Seküler-Yahudi güçlerin egemenlik sahasına dönüşmüş durumdadır. Bu durum, bize “Endülüs gibi biz de benzer akıbeti mi yaşıyoruz?” sorusunu sordurmaktadır. Unutulmasın ki Endülüs, tarihî misyonunu yerine getirmiş ve Endülüslüler tarihin şerefli sayfalarında yerini almıştır. Şimdi ise sıra bizdedir. Önemli olan, Endülüste ağlamak veya hayran olmak değil, ondan ders almak ve sürekli laf üretmek yerine somut projeler üretmek çalışıp iş yapmaktır.

Türkiye’de ve dünyada Endülüs tarihinin önemi üzerine söylenmiş pek çok söz var elbette. Bu kitapta kendi sözümüz dâhil bunlardan bir kısmına yer verebildik. Kitap, Endülüs toplum tecrübesinin araştırılması ve öğrenilmesi konusunda heyecanımızı paylaşan siz okurlarımız sayesinde hayat bulacaktır diye umuyoruz.

Lütfi Şeyban

I. ENDÜLÜS

TANIMI VE ANLAMI

Endülüs ilim ve sanatıyla, edebiyatı ve gelenekleriyle, hukuku ve görgü kurallarıyla uluslararası bir İslam kültürünün en mühim parçasını teşkil etmektedir. Endülüs'ün anlamını kavrayan bir kimse onda kendi kimliğine ve hayat tarzına sahip çıkarken aynı zamanda başkalarıyla barış, uzlaşma ve yardımlaşma içinde kardeşçe yaşama tarzını görecektir.

